

DOI: 10.31648/pw.8453

RAFAŁ CZACHOR

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5929-9719>

Andrzej Frycz Modrzewski Cracow University

KONCEPCJA MODERNIZACJI ROSJI W OKRESIE PREZYDENTURY DMITRIJA MIEDWIEDIEWA (2008-2012)

The concept of modernizing Russia during Dmitry Medvedev's presidency (2008-2012)

ABSTRACT: In contrast to his predecessor, President Dmitry Medvedev pushed Russia into a wave of socio-economic changes. His only term in the years 2008-2012 was dominated by the concept of modernization, which included democratization, market-oriented reforms, anti-corruption campaigns, and the support of civil society. Nevertheless, the results of the modernization program were modest. The present paper aims to present the circumstances of the introduction of modernization, its content, criticism, and the reasons for its decay. The author argues that modernization was a personal initiative of D. Medvedev and stemmed from his preoccupations with new technologies and contemporary models of governance. At the end of D. Medvedev's term, the concept of modernization disappeared from Russia's public space and was replaced by a new rhetoric of "strong statehood" declared by Vladimir Putin.

KEYWORDS: Russia, authoritarianism, modernization, post-Soviet reforms, Dmitry Medvedev

Wstęp

Główną osią ideową prezydentury Dmitrija Miedwiediewa w Rosji w latach 2008-2012 była modernizacja. Z jednej strony polityk ten występował jako swoisty zastępca Władimira Putina na urzędzie głowy państwa ze względu na ograniczenia konstytucyjne, z drugiej prezentował odmienne priorytety polityki wewnętrznej. W związku z tym, że tytułowe zagadnienie nie było do tej pory przedmiotem pogłębionej refleksji, cele poniższego artykułu są trojaki: po pierwsze, określenie kontekstu politycznego, w którym dana koncepcja się pojawiła oraz jej uzasadnienie; po drugie, rekonstrukcja treści koncepcji na podstawie oficjalnych materiałów, głównie wystąpień Miedwiediewa oraz odniesienie jej założeń do dominującego współcześnie neoliberalnego paradygmatu rozwoju; po trzecie, zarysowanie krytyki koncepcji, reakcji, które ona spowodowała wśród rosyjskich polityków oraz przedstawicieli doktryny. Ze względu na ograniczone ramy niniejszego tekstu poza uwagę pozostały kwestie wdrażania programów modernizacyjnych w okresie prezydentury Miedwiediewa.

Poniższy artykuł opiera się na analizie treści głównych wystąpień Miedwiediewa, w których wyjaśniał swoje rozumienie modernizacji Rosji i jej zakresu oraz analizie reakcji przedstawicieli rosyjskiej nauki. Wyraźnie wskazać bowiem należy, iż problem modernizacji Rosji, rozumianej jako wyzwanie „doganiania Zachodu” lub podążania „własną ścieżką rozwoju” wpisuje się w tradycyjną debatę *zapadników* i ich przeciwników. W podsumowaniu artykułu wskazano na związek koncepcji Miedwiediewa z doktryną neoliberalną oraz fakt, że ogólna porażka modernizacyjnego projektu rosyjskiego lidera potwierdza istniejące w literaturze przedmiotu przekonanie, iż sukcesy autorytarnych modernizacji należą do rzadkości (Rodrik 2010).

Kontekst

Wraz z objęciem władzy w Rosji przez Władimira Putina, najpierw, od początku 2000 r. jako pełniący obowiązki prezydenta, następnie jako prezydent, został jasno wytyczony kurs na przełamanie politycznego impasu wewnątrz państwa drogą centralizacji. Służyło temu m.in. przywrócenie kontroli nad poszczególnymi częściami składowymi Rosji, w tym Czeczenią, ograniczenie wpływów rozmaitych koterii polityczno-biznesowych (także Jelcynowskiej „rodziny”) oraz samowoli oligarchów. Zdecydowanym działaniom Putina, w których oparł się głównie na przedstawicielach resortów siłowych i służb specjalnych, towarzyszyła wyjątkowo sprzyjająca sytuacja na światowych rynkach surowców energetycznych. Konsolidacja nowej, putinowskiej elity politycznej i rosnące wpływy budżetowe spowodowały, że w pierwszych latach prezydentury Putina cieszył się niekwestionowanym autorytetem w społeczeństwie rosyjskim oraz za granicą (Dubin 2011). W powszechnym przekonaniu Rosjan Putin „podnosił Rosję z kolan”, zwiększając efektywność części instytucji publicznych (głównie odpowiedzialnych za bezpieczeństwo), ale także poprawiając sytuację materialną szerokich mas ludności.

W okresie drugiej kadencji Putina, w latach 2004-2008, sytuacja wewnątrzrosyjska była stabilna i sprzyjająca rządzącym, natomiast w stosunkach międzynarodowych ambicje Putina do odbudowy dawnej strefy wpływów geopolitycznych, którą dysponował Związek Radziecki, bardzo krytyczne reakcje wobec tzw. kolorowych rewolucji w Gruzji, Kirgistanie i na Ukrainie oraz podważanie roli Stanów Zjednoczonych jako jedyne mocarstwa światowego powodowały wzrost obaw odnośnie do przewidywalności polityki władz opartych na tzw. *siłowikach*. Władze Rosji, deklarując wolę odbudowy dawnej potęgi, w celu uzasadnienia swojej wizji ładu międzynarodowego, przedstawiły koncepcję „suwerennej demokracji” (Czachor 2020, 47-69). Jej twórcą był szef administracji Prezydenta – Władimir Surkow. Wraz z końcem drugiej kadencji Putina i konstytucyjnym zakazem pełnienia

tego urzędu trzeci raz z rzędu koncepcja ta w zasadzie zniknęła z rosyjskiego dyskursu politycznego.

Pod koniec 2007 r. Putin na swego następcę „namaścił” pierwszego wicepremiera Dmitrija Miedwiediewa. W związku z tym, iż po wyborach prezydenckich objął on urząd premiera, Putin i Miedwiediew utworzyli „tandemokrację”, w której faktyczne *residuum* władzy państwowej przeniosło się do gabinetu premiera. Mimo oczywistej kontynuacji linii politycznej poprzednika Miedwiediew inaczej rozkładał akcenty. Odwołując się do funkcjonującego w anglosaskiej literaturze politologicznej podziału na *politics* – politykę w rozumieniu rywalizacji idei i walki o władzę oraz na *policy* – politykę dystrybucji środków w celu zaspokojenia potrzeb publicznych, wskazać należy, iż w czasie kadencji Miedwiediewa miało nastąpić wzmocnienie *policy* (Aslund 2007). Innymi słowy, kreował się, w odróżnieniu od Putina, na polityka otwartego, empatycznego, zafascynowanego nowymi technologiami (jego głównym kanałem komunikacji stał się wideoblog i Twitter), dla którego „społeczeństwo” było nie mniej ważne niż „państwo”. Choć medialny wizerunek Miedwiediewa był całkowicie różny od tradycyjnego, archetypicznego wyobrażenia Rosjan o władzy, wiązano z nim duże nadzieje unowocześnienia Rosji w tych aspektach, które wydawały się trudne do zrozumienia przez putinowskich *siłowników* (Shestopal 2004). Zarówno krótka kampania wyborcza wiosną 2008 r., jak i cała późniejsza kadencja, trwająca do 2012 r., przebiegała pod hasłem modernizacji kraju.

Zasadne wydaje się stwierdzenie, iż miedwiediewowska koncepcja modernizacji nie była tylko i wyłącznie jego indywidualną inicjatywą, oderwaną od zapotrzebowania szerszego kręgu nowych, powstałych po 2000 r., elit władzy. Zaplecze Putina, w tym *siłowicy*, menadżerowie sektora przemysłu wydobywczego i przetwórczego, lojalni władzy oligarchowie wytworzyli „kapitalizm biurokratyczny”, który – dzięki dobrym wskaźnikom makroekonomicznym Rosji – imitował kraje rozwinięte. Zachowanie przez tę elitę posiadanego *status quo* wymagało podjęcia działań, które faktycznie zwiększą skuteczność mechanizmów rządzenia, ale także zmobilizują społeczeństwo i zjednoczą wokół władz atrakcyjną wizją unowocześnienia kraju. Jednak, co zostanie poniżej udowodnione, stosunkowo szybkie porzucenie programu modernizacyjnego Rosji spowodowało, że rozwój polityczny i społeczno-ekonomiczny tego państwa nie nabrał cech odmiennych od postradzieckiego wzorca (Czachor 2015, 85-89).

Treść

Na początku 2008 r. ówczesny prezydent Putin sformułował cele rozwojowe Rosji do 2020 r. Wśród nich wymienił budowę społeczeństwa o najwyższych standardach życia, tworzącego równe warunki do samorealizacji, rozwój innowacyjnej gospo-

darki i zdecydowane podwyższenie jej efektywności oraz budowę rosyjskiej klasy średniej. Deklaracja ta współgrała z formułowaną przez pierwszego wicepremiera i kandydata na prezydenta Miedwiediewa wizją modernizacji kraju, a tym samym potwierdzała ciągłość rozwojową po oczekiwanej zmianie personalnej na Kremlu. Tezy te rozwinął Miedwiediew w czasie II Forum Obywatelskiego w Moskwie 22 stycznia 2008 r.¹ oraz V Krasnojarskiego Forum Ekonomicznego 5 lutego 2008 r.² Oba jego przemówienia były swoistą deklaracją programową i manifestem wyborczym przed wyborami prezydenckimi, które odbyły się 2 marca tegoż roku³. Jako podstawę swojej filozofii politycznej Miedwiediew wskazał zasadę „wolność jest lepsza od braku wolności” (*свобода лучше, чем несвобода*), która powinna materializować się w trzech wymiarach – osobistym, gospodarczym oraz samo-realizacji (co w zasadzie mieści się w kategorii wolności osobistej). Występując w Moskwie, kandydat na prezydenta skoncentrował się na postulacie budowy społeczeństwa obywatelskiego jako instytucji gwarantującej właściwą reprezentację różnych interesów społecznych na szczeblu ogólnopolskim. Jak powiedział, „w tym zakresie nie musimy niczego wymyślać”, podstawowymi wartościami są wolność, sprawiedliwość, godność człowieka oraz dobrobyt i społeczna odpowiedzialność. Władze Rosji będą „kontynuować twardy kurs na swobodny rozwój przedsiębiorczości, chronić prawo własności prywatnej oraz wzmacniać ogólne zasady gospodarki rynkowej”⁴.

Z kolei w Krasnojarsku ówczesny wicepremier podkreślał, iż realizacja wolności powinna dokonywać się zgodnie z prawem i w granicach prawa, co naturalnie wzmacnia postulat konieczności tworzenia dobrego prawa. Miedwiediew wskazał, że wszelkie zmiany należy zaczynać od samego siebie, w codziennej pracy urzędników, milicjantów, prokuratorów czy przedsiębiorców. Z perspektywy funkcjonowania instytucji publicznych nakreślił on konieczność wzmocnienia prawa administracyjnego i uproszczenia postępowania administracyjnego, decentralizacji wykonywania zadań publicznych poprzez współpracę z tzw. trzecim sektorem (organizacjami pozarządowymi) oraz, co określił mianem priorytetu, zwalczanie korupcji⁵.

W oficjalnie ogłoszonym pod koniec lutego 2008 r. programie wyborczym Miedwiediew odwoływał się do „czterech P”: instytucji, infrastruktury, innowacji i inwestycji jako priorytetu swojej 4-letniej kadencji. Pierwszym krokiem ku unowocześnieniu miała być debiurokratyzacja i walka z korupcją. W mowie inauguracyjnej

¹ Полный текст выступления Дмитрия Медведева на II Гражданском форуме в Москве 22 января 2008 года. URL: <https://rg.ru/2008/01/24/tekst.html> (dostęp 11.06.2021).

² Стенограмма выступления Дмитрия Медведева на V Красноярском экономическом форуме. URL: <http://ria-sibir.ru/viewnews/25577.html?cdate=2008-2-28> (dostęp 11.06.2021).

³ Полный текст...

⁴ Полный текст...

⁵ Стенограмма...

urządowanie Miedwiediewa na Kremlu w maju 2008 r. za swój cel wskazał rozwój wolności osobistych i gospodarczych, rozwój innowacyjnych podejść we wszystkich aspektach życia⁶. Zauważał on, że podobnie jak 20 lat wcześniej urzędnicy z podejrzliwością odnoszą się do obywateli oraz do indywidualnej działalności gospodarczej. Co więcej, ingerują w procesy wyborcze, naciskają na sądy, wskutek czego „aparatury państwowe funkcjonuje sam dla siebie”.

W sierpniu 2008 r. wybuchła krótkotrwała wojna rosyjsko-gruzińska, która zakończyła się uznaniem przez Rosję niepodległości dwóch separatystycznych prowincji Gruzji – Abchazji i Osetii Południowej. Fakt ten potwierdził bardzo istotną rolę polityczną Putina, wówczas już zajmującego stanowisko premiera i odpowiadającego w szczególności za sektor obronności, jak i gotowość Miedwiediewa do „twardych” i bezprecedensowych działań. Była to bowiem pierwsza rewizja granic państwowych po rozpadzie ZSRR (kolejna nastąpiła po aneksji Krymu w 2014 r.). Sytuacja ta nie zmieniła podejścia prezydenta do głoszonej przez siebie wizji reform. Wyraźnie zostało to zadeklarowane w orędziu do Zgromadzenia Federalnego wygłoszonym 5 listopada 2008 r.⁷ W wystąpieniu tym Miedwiediew podkreślił, że rosyjska reakcja na sytuację polityczną na Kaukazie unaoczniała nie tylko gotowość Rosji do podejmowania zdecydowanych działań i jej siłę, lecz także konieczność zmian. Przede wszystkim wskazał na konieczność zapewnienia wolności i wspieranie unowocześnienia gospodarki, jej międzynarodowej konkurencyjności, co było szczególnie ważne w związku z narastającym kryzysem gospodarczym. Z tego też powodu wzywał wszystkie instytucje państwowe i społeczeństwo do współpracy i wzajemnego zaufania.

Tezy Miedwiediewa uszczegóławiała przyjęta przez rząd i podpisana przez premiera Putina pod koniec listopada 2008 r. *Koncepcja długookresowego społeczno-ekonomicznego rozwoju Rosji do 2020 roku*⁸. Dokument ten za główny cel reform określał „osiągnięcie poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego odpowiadającego statusowi Rosji jako wiodącego mocarstwa światowego XXI wieku”. Założono w nim również, że Rosja powinna znaleźć się w piątce światowych liderów gospodarczych (mierzonych PKB), zaś poziom życia mieszkańców (mierzony PKB *per capita*) powinien osiągnąć poziom krajów rozwiniętych. Oznaczało to planowany wzrost PKB *per capita* z niecałych 14 tys. USD w 2007 do ponad 30 tys. USD w 2020 r.

⁶ [Инаугурационная речь Дмитрия Медведева 7 мая 2008 года]. URL: www.mn.ru/blogs/blog_reference/80931 (dostęp 11.06.2021).

⁷ [Послание Федеральному Собранию Российской Федерации (2008), 5 ноября 2008 г. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/1968> (dostęp 11.06.2021)].

⁸ [Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года. От 17 ноября 2008 г. URL: <http://static.government.ru/media/files/aaofFKSheDLiM99HEcyrygytfmGzrnAX.pdf> (dostęp 12.06.2021)].

W maju 2009 r. Miedwiediew konstatował, że „w związku z brakiem szybkich zysków” modernizacją nie jest zainteresowany prywatny biznes. W odpowiedzi na tę sytuację powołał on specjalną komisję ds. modernizacji i technologicznego rozwoju kraju⁹. W czasie inauguracji jej działalności prezydent stwierdzał, że „niestety, jak zawsze, ręcznie trzeba rozpoczynać modernizację” (Kuz'min 2009).

Manifestem modernizacji był ogłoszony na początku września 2009 r. artykuł Miedwiediewa pt. „Rosjo, naprzód!”¹⁰. Tytuł ten powtarzał jego hasło wyborcze, zaś celem publikacji było przedstawienie i poddanie pod dyskusję tezy, które miały leczyć podstawy prezydenckiego orędzia do Zgromadzenia Federalnego przewidzianego na listopad tegoż roku. Sam fakt zaproszenia przez prezydenta wszystkich obywateli do dyskusji nad jego artykułem, a konsekwencji treścią orędzia, był precedensem.

W omawianym artykule Miedwiediew na początku konstatował, iż gospodarka rosyjska jest prymitywna, bowiem zależy od wydobycia nośników energii i ich sprzedaży na rynkach światowych, co określił wręcz mianem „poniżenia”. Podobnie negatywnie oceniał rosyjską mentalność, czyli bierność, zdawanie się na „państwo”, tj. władze w rozwiązywaniu problemów publicznych oraz na nadawanie nadmiernej roli zagranicy. Dokonując diagnozy aktualnych problemów kraju, wskazał na trzy kwestie. Po pierwsze, „wielowiekowe zapóźnienie gospodarcze”, oparcie się na eksporcie surowców energetycznych; po drugie, „ciągnącą się od niepamiętnych czasów korupcję”, która wynika z nadmiernej obecności instytucji władzy w społeczeństwie, a za którą winił nie tylko urzędników, lecz także poszukujących korzyści materialnych biznesmenów; po trzecie, zakorzenienie w świadomości społeczeństwa paternalizmu i oczekiwanie na aktywność instytucji państwowych w stosunkach społecznych. Następnie Miedwiediew stwierdzał, że Rosja stanęła w obliczu unikalnej możliwości dokonania historycznej zmiany: pokonania korupcji, stania się społeczeństwem bogatszym, bardziej wolnym:

Dzisiaj, pierwszy raz w naszej historii, mamy szansę udowodnić sobie i całemu światu, że Rosja może rozwijać się w sposób demokratyczny. Że przejście na kolejny, wyższy poziom cywilizacji jest możliwe. [...] Nie poprzez tłumienie, lecz uwolnienie potencjału twórczego każdej jednostki. [...] W ciągu najbliższych dziesięcioleci Rosja powinna stać się państwem, którego pomyślność określają nie zasoby naturalne, lecz intelektualne: „mądra” gospodarka, tworząca unikalną wiedzę, eksport nowoczesnych technologii i wytworów działalności innowacyjnej (ibidem).

W celu osiągnięcia tych założeń Miedwiediew określił pięć wektorów strategicznego rozwoju Rosji: 1) efektywna produkcja, transport i wykorzystanie energii, opracowanie nowych źródeł energii; 2) rozwój technologii jądrowych; 3) rozwój

⁹ www.comnews.ru/content/19560/2009-05-26/dmitriy-medvedev-sozdal-komissiyu-po-modernizacii-ekonomiki-rossii (dostęp 16.06.2021).

¹⁰ www.kremlin.ru/events/president/news/5413 (dostęp 12.06.2021).

technologii informatycznych, uzyskanie wpływu na rozwój globalnych sieci informacyjnych; 4) budowa naziemnej i kosmicznej infrastruktury przesyłania danych; 5) osiągnięcie czołowych miejsc w świecie w zakresie ochrony zdrowia, diagnostyki i leczenia chorób wirusowych, onkologicznych i neurologicznych. Wektorem tym towarzyszyć miały jeszcze dwa priorytety: wsparcie rolnictwa, poprawa dochodów i warunków bytowych mieszkańców wsi oraz uzbrojenie wojska.

W omawianym artykule Miedwediew wskazywał, iż w zasadzie każda sfera życia społecznego wymaga modernizacji. Podstawowym czynnikiem, który miał uruchomić zmiany była liberalizacja wszelkiej działalności gospodarczej, naukowej i społecznej. Rolą władz miało się stać „wspieranie i stymulowanie działalności naukowej i technicznej” następującymi sposobami:

Szkolnictwo średnie i wyższe przygotowuje wystarczającą liczbę specjalistów. [...] Instytucje naukowe skoncentrują uwagę na przełomowych projektach. Prawodawcy podejmą wszelkie kroki na rzecz kompleksowego wsparcia nowatorstwa we wszystkich aspektach życia publicznego, utworzenia rynku idei, wynalazczości, odkryć, nowych technologii. Firmy państwowe i prywatne otrzymają wszechstronne wsparcie w rozwoju popytu na innowacyjne produkty. Firmy zagraniczne i jednostki naukowe uzyskają najbardziej sprzyjające warunki. [...] Wynalazca, nowator, naukowiec, nauczyciel, przedsiębiorca wdrażający nowe technologie staną się najbardziej szanowanymi ludźmi w społeczeństwie (ibidem).

W deklaracji Miedwediewa modernizacja miała również odcisnąć piętno na systemie politycznym Rosji, który miał stać się „otwarty i elastyczny”, z rywalizacyjnym systemem wielopartyjnym. Przy tym zastrzegął on, iż „rosyjska demokracja nie będzie mechanicznie kopiować wzorców zagranicznych”. W zasadzie w swej istocie koncepcja modernizacji Miedwediewa sprowadzała się do walki z korupcją i omawiany artykuł również to potwierdzał: obywatele muszą być chronieni przed korupcją, „która rodzi samowolę, brak wolności i niesprawiedliwość”. Modernizacja miała się jednak dokonywać nie drogą rewolucyjną, lecz ewolucyjną: „nie mamy zarówno nowych sędziów, jak i nowych prokuratorów, milicjantów, agentów służb specjalnych, urzędników, biznesmenów. Trzeba stworzyć tylko normalne warunki pracy dla obecnego korpusu ochrony porządku publicznego” (ibidem).

Mówiąc o modernizacji Rosji, Miedwediew najbardziej konsekwentnie odwoływał się do postulatu walki z korupcją – zagadnienie to szczególnie mocno było zaakcentowane w prezydenckim orędziu do Zgromadzenia Federalnego w 2010 r.¹¹ Wśród praktycznych działań zaproponował on zwiększenie kontroli nad dochodami urzędników oraz posiadaniem majątkiem, utworzenie specjalnej struktury – Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej, niezależnego, a momentami wręcz konkurującego

¹¹ Послание Президента РФ Дмитрия Медведева Федеральному Собранию Российской Федерации. URL: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_107290/ (dostęp 12.06.2021).

z prokuraturą oraz przemianowanie milicji na policję (wraz z weryfikacją kadr, która miała w zasadzie wymiar wyłącznie symboliczny).

W listopadzie 2010 r. prezydent Miedwiediew opublikował artykuł „Nasza demokracja jest niedoskonała i my o tym wiemy. Ale idziemy do przodu”¹², w którym stwierdzał, że w życiu publicznym Rosji pojawiają się symptomy świadczące o tym, że „stabilność przekształca się w czynnik stagnacji”. Aby pokonać tę groźbę, postulował on wzmocnienie mandatu przedstawicielskiego władz, „tak by były słyszane i uwzględniane głosy wszystkich”. Tym samym Miedwiediew w swojej koncepcji modernizacji kraju akcent przeniósł na kwestie polityki (w rozumieniu *politics*). Wskazał on na konieczność włączenia w proces prawotwórstwa podmiotów społecznych, w tym organizacji pozarządowych. Dla szerokiego kręgu obywateli świadectwem zmian było odwołanie w 2010 r. wieloletniego prezydenta Tatarstanu Mintimera Szajmijewa oraz mera Moskwy Jurija Łużkowa. Weryfikacja intencji władz nastąpiła jednak jesienią i zimą 2011 r., gdy w wielu miastach wybuchły tłumione przez siły porządkowe protesty przeciwko wynikom wyborów parlamentarnych, w których triumf odniosła partia władzy – Jedna Rosja.

Od początku 2011 r. odnotowywać można było spadek intensywności propagowania przez głowę państwa swojej idei politycznej. W marcu 2011 r. Miedwiediew konstataował, że kraj wciąż „korupcja trzyma za gardło”, co w oczywisty sposób ogranicza szanse modernizacji¹³. Jesienią 2011 r. na zjeździe Jednej Rosji podjęto decyzję, iż o kolejną kadencję prezydencką ubiegać się będzie Putin, zaś w przypadku jego zwycięstwa Miedwiediew obejmie urząd szefa rządu. Decyzja ta nie tylko potwierdziła powątpiewania odnośnie do politycznej samodzielności Miedwiediewa, lecz także obniżyła rangę głoszonych przez niego idei reform sektora publicznego. Znamienne, że w orędziu wygłoszonym 22 grudnia 2011 r. prezydent Rosji o modernizacji wspomniał zaledwie raz, wiążąc ją jednak ogólnikowo z ustrojem systemu politycznego. Mówił on wówczas:

Przeprowadzona modernizacja systemu politycznego uczyniła go bardziej efektywnym. Przypomnę, że co roku w swoich orędziach proponowałem działania na rzecz jego rozwoju. Wszystkie one zostały zrealizowane, za co chciałbym podziękować Zgromadzeniu Federalnemu¹⁴.

Po konflikcie rosyjsko-ukraińskim w 2014 r., gdy władze Rosji wróciły do „twardej” *politics*, formułowane przez technokratów-reformatorów wizje modernizacji rosyjskiej *policy* praktycznie zniknęły z agendy (Gel'man 2017, 46). O ile oficjalnie

¹² www.kremlin.ru/events/president/news/9599 (dostęp 12.06.2021).

¹³ Коррупция держит за горло всю экономику России, заявил Медведев. URL: <https://ria.ru/20110330/359359164.html> (dostęp 15.06.2021).

¹⁴ Послание Президента Российской Федерации от 22.12.2011 г. URL: www.kremlin.ru/acts/bank/34718/page/1 (dostęp 15.06.2021).

dotychczasowe postulaty były utrzymywane, co potwierdzał chociażby przyjęty przez gabinet Miedwediewa akt *Podstawowe kierunki działalności rządu do 2018 roku*, to utraciły wcześniejszy priorytet¹⁵. W tej sytuacji godnym odnotowania *postscriptum* Miedwediewa do swojej wizji modernizacji, pod której hasłem minęła jego prezydentura, była obszerna publikacja „Nowa rzeczywistość: Rosja i globalne wyzwania” z 2015 r. (Medvedev 2015). Powtórzył on w tym artykule konieczność osiągnięcia wysokiego poziomu PKB na mieszkańca, co stać się powinno poprzez zwiększenie wydajności pracy: „trzeba nauczyć się być lepszym i szybszym, na tym polega jedyna droga we współczesnym, zmieniającym się świecie”. Tekst ten, dużo bardziej niż wcześniejsze wypowiedzi Miedwediewa, osadzony był na gruncie doktryny neoliberalnej. Polityk, dając odpowiedź na wyzwania współczesności, wymienił: „stymulowanie twórczości, przedsiębiorczości, ciągłego dokształcania się”, ponadto konieczność otwarcia gospodarki dla bezpośrednich inwestycji zagranicznych, zrównoważenie budżetu, obniżenie stawek podatkowych. Przebrzmiewały także wątki tożsamościowe: Miedwediew pisał, że „Rosja nie zamierza opuszczać kontynentu europejskiego ani ekonomicznie, ani politycznie, ani mentalnie” (Medvedev 2015, 14).

Krytyka

Co oczywiste, zaproponowana przez Miedwediewa koncepcja spotkała się z dużym rezonansem społecznym i reakcją przedstawicieli nauki (Gel'man | Marganiya 2010; Ledneva 2013). Co do zasady była to reakcja pozytywna, propozycje prezydenta uznawano za wyczekiwane i uzasadnione, będące właściwym krokiem podjętym we właściwym czasie, czyli po konsolidacji instytucji państwa w okresie dwóch kadencji Putina. Specjaliści nie mieli wątpliwości co do tego, że – uwzględniając rosyjską specyfikę – wariant „autorytarnej modernizacji”, narzuconej przez władze (podobnie jak w epoce cara Piotra I), jest jedynym, który ma szansę na pomyślną realizację (Gel'man 2017, 38). Aprobację celów programu Miedwediewa wyrażali zarówno przedstawiciele środowiska liberałów (W. Mau, J. Jasin), jak i bardziej zachowawczy zwolennicy aktywnej roli państwa w stosunkach społecznych i gospodarczych (Polterowicz 2007). Leonid Poliakov (2011) wskazywał, iż koncepcja modernizacji winna odegrać dwojaką rolę: synonimu wolności, prawa „do” oraz służyła kształtowaniu się nowej tożsamości Rosji. Niewątpliwie oczekiwania i nadzieje związane z prezydencką inicjatywą były bardzo duże, przy czym nie tylko w kwestii wydajności pracy i gospodarczej konkurencyjności Rosji, lecz także swobód obywatelskich.

¹⁵ Основные направления деятельности Правительства Российской Федерации на период до 2018 года. URL: <http://government.ru/news/18119/> (dostęp 16.06.2021).

Oceny projektu modernizacji, zarówno wśród rosyjskich mas, jak i naukowców, zmieniały się jednak wraz z upływem czasu. Coraz wyraźniej pojawiały się poglądy, iż program modernizacji jest w istocie spóźnioną doganiającą modernizacją technologiczną, która była zainicjowana przez Kreml w interesie wąskich elit polityczno-biznesowych. Jej podjęcie przez głowę państwa było wymuszoną reakcją w związku z coraz większymi kosztami funkcjonowania aparatu państwowego i zapotrzebowaniem, jako stymulowana przez władze była „modernizacją autorytarną”, bez kardynalnych przekształceń społecznych czy ekonomicznych. Wobec braku własnych zasobów programowi groziło przekształcenie się zaledwie w „zapożyczanie innowacji” (Auzan 2010, 136). Wskazywano również, iż jej uruchomienie wynikało jedynie z osobistych przekonań i fascynacji Miedwiediewa, a nie z konsensusu elit władzy i ich świadomego wyboru¹⁶. Wobec braku przestrzegania porządku prawnego deklaratoryjne stymulowanie wzrostu gospodarczego nie mogło odnieść skutku (Boldyrev 2015, 26-27; Inozemtsev 2015, 55).

Jeden z najbardziej wpływowych rosyjskich liberałów Jewienij Jasin pisał, że modernizacji technologicznej, a za taką postrzegał program Miedwiediewa, aby przyniosła sukces, musi towarzyszyć modernizacja instytucjonalna i kulturowa. Dzięki dwóm ostatnim możliwe jest unowocześnienie technologiczne, co więcej, nie musi wówczas być ono stymulowane, postępuje samoistnie (Yasin 2005, 726). W podobnym duchu politolog Jakow Pljajs wskazywał, iż projekt Miedwiediewa będzie skazany na porażkę, jeśli reforma nie obejmie całego systemu politycznego i instytucji państwowych. „Ręczne sterowanie” i wybiórcze przekształcenia nie przyniosą jakościowej zmiany, tak jak nie przyniosły jej żadne wcześniejsze podobne tego typu próby w Rosji i ZSRR (Plyays 2009, 9). Sceptyczny wobec koncepcji Miedwiediewa ekonomista Władisław Inoziemcew podkreślał, że modernizacja powinna oznaczać budowę „nie urzędniczo-biurokratycznych ‘pionów’, lecz poziomej odpowiedzialności, walkę nie o interesy biurokratów, ale państwa i jego obywateli. [...] Wprowadzenie porządku powinno być głównym hasłem nowego prezydenta, niezależnie od tego, jak wielu ono by się nie podobało” (Inozemtsev 2008). Leontij Byzov zaznaczał, że „Miedwiediew po prostu ujawnił te trendy, które istniały już przed nim, nie proponując nowych idei. Podjęte przez niego działania miały kosmetyczny i symboliczny charakter i nie przyniosły poważnych rezultatów” (Byzov 2013, 330). Słuszna wydaje się opinia, iż „ostrożny liberalizm Miedwiediewa” operował w ramach dotychczasowego systemu biurokratycznego, opierając się nie na inicjatywach obywateli, lecz posłusznych „poddanych”, których lojalność była kupowana poprzez rosnące dochody ze sprzedaży ropy naftowej i gazu” (Baklanov 2018).

Życzliwy Kremlowi zespół Instytutu Strategii Narodowej w bardzo dobrym dokumencie *Modernizacja Rosji jako budowa nowego państwa* scharakteryzował

¹⁶ https://ssa-rss.ru/files/File/info/Decision_Making.pdf (dostęp 16.06.2021).

cały kompleks obiektywnych przesłanek uniemożliwiających sukces modernizacji, jeśli miałyby być ona powtórzeniem modelu np. Singapuru: brak społecznej oraz aksjologicznej bazy modernizacji, wykształcenie się zębów społeczeństwa konsumpcjonistycznego (co utrudnia zdobycie się na wysiłek i poświęcenie szerokich mas), pełzającą erozję instytucji państwowych, czego symbolem jest powszechność korupcji (Ponomarev | Remizov | Karev et. al. 2009). Co więcej, eksperci ci wskazywali na symptomy toczącej się demodernizacji Rosji: postępującą deindustrializację i słabość sektora nowoczesnych technologii, kryzys w edukacji, co utrudnia kształcenie nowoczesnych kadr, coraz większe dysproporcje społeczne mierzone poziomem dochodów. Dochodzi do tego zjawisko, które występuje we wszystkich społeczeństwach neoliberalnych: upowszechnianie się „cywilizacji czasu wolnego” kosztem „cywilizacji pracy”, co zmniejsza gotowość społeczeństwa do mobilizacji na rzecz abstrakcyjnej dla wielu wartości modernizacji.

Wnioski

Rekapitulując, wskazać należy, iż w okresie prezydentury Miedwiediewa modernizacja była najczęściej używanym pojęciem, punktem orientacyjnym jego polityki wewnętrznej. Poniekąd los koncepcji modernizacji przypominał los koncepcji demokracji sprzed 20 lat – miała bowiem ona być przełomem, otwarciem nowej epoki w rozwoju Rosji. W praktyce okazała się jednym z narzędzi mobilizacji społecznej, zapewniających rządzącym kolejny sukces wyborczy (Pokida 2011, 212; Czachor 2018, 175-194). Niewątpliwie koncepcja Miedwiediewa przyniosła szereg zmian, nawet jeśli ich rezultaty były zgoła skromniejsze niż pierwotne oczekiwania. Dzięki niej do dyskursu publicznego włączono kwestie potrzeby unowocześnienia kraju we wszystkich aspektach, podniesiono ważność potrzeb publicznych (w tym zapewnienia wysokiej jakości ochrony zdrowia, edukacji, zabezpieczenia społecznego, budownictwa mieszkaniowego), pojęcie „społeczeństwa obywatelskiego” zostało „oswojone” i włączone do politycznego leksykonu Rosjan, przedsiębiorczość przestała się kojarzyć wyłącznie negatywnie (z oligarchami i prywaciarzami – *частники*). Z kolei na gruncie nauki nastąpił bezprecedensowy wzrost zainteresowania problematyką wyzwań rozwojowych Rosji oraz opracowań naukowych diagnozujących problemy kraju i możliwości ich rozwiązania (Petilainen 2017)¹⁷.

Niemniej jednak większość modernizacyjnych obietnic nie została zrealizowana. Symbol kadencji i wizji Miedwiediewa – Skołkowo, nazywane „rosyjską Doliną Krzemową”, bardziej przypominało wioskę potiomkinowską niż centrum światowych innowacji. Co więcej, koteria *siłowików* i zaplecze Putina wciąż nada-

¹⁷ Россия XXI века: образ желаемого завтра (2010). URL: http://insor-russia.ru/files/Образ_жел_завтра.pdf (dostęp: 15.06.2021).

wały ton rosyjskiej polityce, używając znanych z przeszłości narzędzi (przykłady to brak gruntownych reform administracyjnych, konflikt zbrojny z Gruzją, reakcja na protesty w końcu 2011 r., szczególnie na moskiewskim pl. Błotnym). Całościowej oceny koncepcji modernizacji Miedwiediewa nie zmienia fakt, iż przypadła ona na dwa kryzysy gospodarcze: w latach 2008-2009 oraz 2011-2012. Okoliczność ta wręcz mogła być postrzegana jako sprzyjająca odważniejszej realizacji założeń, szczególnie w kwestii ograniczenia biurokracji i uproszczenia działalności gospodarczej.

Nie ulega wątpliwości, iż treść koncepcji Miedwiediewa osadzona była na gruncie neoliberalizmu. Polityk odwoływał się do wartości i znaczenia jednostki oraz jej wolności zarówno dla pomyślności samej jednostki, jak i całego społeczeństwa. Opowiadał się za liberalizacją biurokratycznego reżimu, rozwojem przedsiębiorczości, otwarciem rynku dla kapitału zagranicznego, przystępną polityką podatkową. Rozumienie modernizacji przez Miedwiediewa sprowadzało się do kompleksu środków, które mogą służyć pokonaniu przez Rosję jej zapóźnienia gospodarczego i technologicznego względem Zachodu. Tym samym to Zachód był punktem odniesienia i wzorcem reform – modernizacja nie miała być poszukiwaniem „trzeciej drogi” bądź potwierdzeniem cywilizacyjnej odrębności Rosji. Na odwrót, sam impuls do wszczęcia reform płynął z Zachodu i tworzył modernizacyjną presję, którą Miedwiediew próbował przełożyć na plan działań.

Projekt Miedwiediewa wpisuje się w model „autorytarnej modernizacji”, która podejmowana była w różnych krajach z różnym skutkiem (Gel'man | Starodubtsev 2014, 9). Najbardziej spektakularny sukces zanotował Singapur pod rządami Lee Kwan Yew, natomiast nie był on często powtarzany w innych częściach świata. Także kasus modernizacji Rosji w latach 2008-2012 należy uznać za modernizację częściową, o niepełnym sukcesie. Wyjaśnienie przyczyn tego fenomenu posiada już swoją literaturę (Gel'man 2019). W tym miejscu można ograniczyć się do konstatacji, że szereg praktycznych działań w okresie rządów Miedwiediewa było wręcz sprzecznych z głoszonymi ideami. Najdobitniejszym tego dowodem jest nowelizacja konstytucji wydłużająca kadencję głowy państwa z czterech do sześciu lat, co można było odebrać jako dowód, iż jego prezydentura jest tylko krótką przerwą w rządach Putina (Anan'yeva | Kretoy 2021). Pogłębiało się uzależnienie rosyjskiej gospodarki od eksportu nośników energii – budowano gazociągi NordStream, SouthStream oraz dalekowschodnią Siłę Syberii, zaś w 2010 r. ropa naftowa i gaz osiągnęły rekordowy poziom 74,5% w całości wolumenu rosyjskiego eksportu. Zapewne przyczyną tego stanu rzeczy jest też niewłaściwe określenie priorytetów: promowanie przez Miedwiediewa nowoczesności, rozumianej głównie jako konkurencyjność na rynkach światowych i innowacyjność technologiczna nie może być zadekretowana. Jakakolwiek modernizacja musi rozpocząć się od przemian społecznych, stworzenia fundamentu pod inne, w tym gospodarczo-techniczne, przekształcenia. W latach 2008-2012 stymulowanie modernizacji

w Rosji odbywało się przy wykorzystaniu dotychczasowych zasobów (sprzedaż nośników energii) i na podstawie dotychczasowych nawyków zcentralizowanego, biurokratyczno-administracyjnego działania.

Od początku rządów Putina jego zaplecze polityczne i aparat biurokratyczny stanowiły dwie grupy: *siłowicy* oraz liberalni technokraci. W kadencji 2004-2008 wyraźnie dominowali ci pierwsi. W kolejnej, 2008-2012, jak wyżej wskazano – liberalni technokraci. Po kolejnych wyborach wahadło ponownie wychyliło się w przeciwnym kierunku. Tym razem jednak na dłużej niż jedną kadencję. Zwłaszcza po konflikcie z Ukrainą w 2014 r. koncepcja modernizacji, choć oficjalnie nie została porzucona, nie miała faktycznej kontynuacji, zaś w rosyjskiej przestrzeni publicznej dyskurs zdominowała retoryka mocarstwowa.

Bibliografia

- ANAN'YEVA, M. | KRETOV, S. (2021), Opyt politicheskoj modernizatsii Rossii v period prezidentstva Dmitrija Medvedeva. [Ананьева, М. | Кретов, С. (2021), Опыт политической модернизации России в период президентства Дмитрия Медведева.] In: <https://rusrand.ru/events/opyt-politicheskoj-modernizatsii-rossii-v-period-prezidentstva-dmitrija-medvedeva> (dostęp 14.06.2021).
- ASLUND, A. (2007), *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reforms Succeeded and Democracy Failed*. Washington.
- AUZAN, A. A. (2010), Modernizatsiya kak problema: v poiskakh natsional'noy formuly. In: Zhurnal Novoy ekonomicheskoj assotsiatsii. 7 (7), 136-137. [Аузан, А. А. (2010), Модернизация как проблема: в поисках национальной формулы. В: Журнал Новой экономической ассоциации. 7 (7), 136-137.]
- BAKLANOV, V. (2018), Prezidentskoye vremya Dmitriya Medvedeva 2008-2012 gg. [Бакланов, В. (2018), Президентское время Дмитрия Медведева 2008-2012 гг.] In: http://historick.ru/view_post.php?id=260&cat=11 (dostęp 16.06.2021).
- BOLDYREV, YU. (2015), Nachinat' nado s mirovozzrencheskikh tseyey i motivov. In: Mir peremen. Spetsial'nyy vupusk. 26-27. [Болдырев, Ю. (2015), Начинать надо с мировоззренческих целей и мотивов. В: Мир перемен. Специальный выпуск. 26-27.]
- BYZOV, L. G. (2013), Modernizatsiya – Rossiyskiy variant. Sotsial'no-politicheskiye predposylki i bar'yery. In: Rossiya reformiruyushchayasya. 12, 322-360. [Бызов, Л. Г. (2013), Модернизация – Российский вариант. Социально-политические предпосылки и барьеры. В: Россия реформирующаяся. 12, 322-360.]
- CZACHOR, R. (2015), Główne tendencje w procesach kształtowania się systemów politycznych państw poradzieckich. W: Przegląd Wschodnioeuropejski. VI (2), 85-98.
- CZACHOR, R. (2018), Instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji o władzę w postradzieckich systemach autorytarnych. W: Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ. 4 (55), 175-194.
- CZACHOR, R. (2020), „Suwerenna demokracja” - geneza, treść, krytyka współczesnej rosyjskiej myśli polityczno-prawnej. W: Studia nad autorytaryzmem i totalitaryzmem, 42 (3), 47-69.
- DUBIN, B. (2011), Rossiya nulevykh: politicheskaya kul'tura, istoricheskaya pamyat', povsednevnyaya zhizn'. Moskva. [Дубин, Б. (2011), Россия нулевых: политическая культура, историческая память, повседневная жизнь. Москва.]

- GEL'MAN, V. | MARGANIYA, O. (red.) (2010), Puti modernizatsii: trayektorii, razvilki i tupiki. Sankt-Peterburg [Гельман, В. | Маргания, О. (ред.) (2010), Пути модернизации: траектории, развилки и тупики. Санкт-Петербург.]
- GEL'MAN, V. YA. (2017), Avtoritarnaya modernizatsiya v Rossii – missiya nevypolnima? In: Mir Rossii. Sotsiologiya. Etnologiya. 2, 38-61. [Гельман, В. Я. (2017), Авторитарная модернизация в России – миссия невыполнима? В: Мир России. Социология. Этнология. 2, 38-61.]
- GEL'MAN, V. YA. (2017), Politics versus policy: tekhnokraticheskiye lovushki postsovetsskikh reform. In: Politiya. 2 (85), 32-59. [Гельман, В. Я. (2017), Politics versus policy: технократические ловушки постсоветских реформ. В: Полития. 2 (85), 32-59.]
- GEL'MAN, V. YA (2019), Nedostoynoye pravleniye: politika v sovremennoy Rossii. Sankt-Peterburg. [Гельман, В. Я (2019), Недостойное правление: политика в современной России. Санкт-Петербург.]
- GEL'MAN, V. YA. | STARODUBTSEV, A.V. (2014), Vozmozhnosti i ogranicheniya avtoritarnoy modernizatsii: rossiyskiye reformy 2000-kh godov. In: Politiya. 4 (75), 6-30. [Гельман, В. Я. | Стародубцев, А. В. (2014), Возможности и ограничения авторитарной модернизации: российские реформы 2000-х годов. В: Полития. 4 (75), 6-30.]
- INOZEMTSEV, V. (2008), Prizyv k porядku. O modernizatsii Rossii i vozmozhnom ekonomicheskom proryuve. Rossiyskaya gazeta. 1.10. [Иноземцев, В. (2008), Призыв к порядку. О модернизации России и возможном экономическом прорыве. Российская газета. 1.10.]
- INOZEMTSEV, V. (2015), V Rossii net ekonomicheskoy politiki. In: Mir pereimen. Spetsial'nyy vursk. 55. [Иноземцев, В. (2015), В России нет экономической политики. В: Мирперемен. Специальный выпуск. 55.]
- KUZ'MIN, V. (2009). Pyat' prioritetov prezidenta. In: Rossiyskaya gazeta. 19.06. [Кузьмин, В. (2009). Пять приоритетов президента. В: Российская газета 19.06.]
- LEDNEVA, A. V. (2013), Can Russia Modernize? Sistema, Power Networks, and Informal Governance. Cambridge.
- MEDVEDEV, D. A. (2015), Novaya real'nost': Rossiya i global'nyye vyzovy. In: Voprosy ekonomiki. 10, 5-29. [Медведев, Д. А. (2015), Новая реальность: Россия и глобальные вызовы. В: Вопросы экономики. 10, 5-29.]
- PETILAINEN, J. (2017), Framing Modernization in Russian Newspapers: Words, Not Deeds. In: V. Gelman (ed.), Authoritarian Modernization in Russia: Ideas, Institutions, and Policies, London, 55-72.
- PLYAYS, YA. (2009), Total'naya sistemnaya modernizatsiya – absol'yutnyy imperativ dlya Rossii. In: Vlast'. 8, 3-1. [Пляйс, Я. (2009), Тотальная системная модернизация – абсолютный императив для России. В: Власть. 8, 3-10.]
- POKIDA, A. N. (2011), Spros na modernizatsiyu v Rossii. In: Sotsiologiya vlasti. 1, 212-214. [Покида, А. Н. (2011), Спрос на модернизацию в России. В: Социология власти. 1, 212-214.]
- POLYAKOV L. V. (2011), Osmyslivaya modernizatsiyu. In: Monitoring. 1 (101). [Поляков, Л. В. (2011), Осмысливая модернизацию. В: Мониторинг. 1 (101).] In: <https://cyberleninka.ru/article/n/osmyslivaya-modernizatsiyu> (dostep 12.06.2021).
- PONOMAREV, I. | REMIZOV, M. | KAREV, R. et al. (2009), Modernizatsiya Rossii kak postroyeniye novogo gosudarstva. [Пономарев, И. | Ремизов, М. | Карев, Р. et al. (2009), Модернизация России как построение нового государства.] In: www.apn.ru/publications/article22100.htm (dostep 17.06.2021).
- RODRİK, D. (2010), The myth of authoritarian growth. In: www.project-syndicate.org/commentary/the-myth-of-authoritarian-growth (dostep 15.06.2021).
- SHESTOPAL, E. B. (red.) (2004), Obrazy vlasti v postsovetsskoy Rossii. Moskva. [Шестопал Е. Б. (ред.) (2004), Образы власти в постсоветской России. Москва.]
- YASIN, E. (2005), Prizhivetsya li demokratiya v Rossii. Moskva. [Ясин, Е. (2005), Приживется ли демократия в России. Москва.]